

N:o 4.

Ank. till Riksd. kansli den 18 mars 1894, kl. 12 midd.

Utlåtande, i anledning af väckta motioner om ändring i eller anstånd med utförandet af Riksdagens beslut angående uppförande å Helgeandsholmen af nya byggnader för Riksdagen och riksbanken.

Med anledning af en inom Riksdagen gjord framställning beslöt 1888 års Riksdag,

1:o) att för inrymmande af Riksdagen, riksgäldskontoret och justitieombudsmansexpeditionen samt af riksbanken må uppföras tvenne skilda byggnader å vestra delen af Helgeandsholmen;

2:o) a) att för detta ändamål bildas en byggnadsfond för riksdags- och riksbankshus, hvaruti ingå dels den för uppförande af nytt riksdagshus bildade fonden, uppgående med räntor till 2,900,000 kronor, dels de till nytt hus för riksbanken afsatta 1,500,000 kronor, dels af sådana medel i riksbanken, som blifvit afsatta för inlösen af gamla sedlar, en summa af 255,000 kronor, dels ock under 7 års tid årligen ett anslag af 250,000 kronor, eller tillsammans 1,750,000 kronor, hvarigenom denna byggnadsfond uppbringas till en totalsumma af 6,405,000 kronor; samt

b) att af nyssnämnda 1,750,000 kronor på extra stat för år 1889 anvisa 250,000 kronor;

3:o) att af denna byggnadsfond må utgå:

a) till uppförande af ett nytt hofstall å artilleriplanen och anordnande eller uppförande af ett vaktstall i kongl. slottets närhet en summa af högst 1,070,000 kronor;

b) till ersättande af det för landtförsvarets behof disponerade förra artilleristallet vid artilleriplanen och för inlösen af byggnaderna å egendomen n:o 6 i kvarteret Bodarne 55,000 kronor; samt

c) till inlösen af bazarbyggnaden å Norrbro och tvättinrättningen i Norrström högst 280,000 kronor;

4:o) att totalbeloppet af kostnaden för båda byggnaderna å Helgeandsholmen jemte dervid nödvändig byggnad af kajer och broar samt platsens ordnande i öfrigt ej må öfverstiga hvad af fonden återstår, sedan de under punkt 3:o upptagna kostnader derifrån afdragits, eller i rund summa 5,000,000 kronor;

5:o) att de besparingar i åtskilliga af de beräknade utgiftsbeloppen, hvilka otvifvelaktigt kunna åstadkommas genom goda anordningar och ett sorgfälligt utförande af byggnadsföretaget, må till statskassan återföras;

6:o) att byggnaderna skola uppföras i enlighet med genom bankofullmäktiges och fullmäktiges i riksgäldskontoret försorg upprättade och af dem gillade ritningar;

7:o) att artilleriplanen eller den del af artillerigården, som är belägen emellan Riddare-, Artilleri-, Kaptens- och Sibyllegatorna, äfvensom erforderlig del af tomten n:o 6 i kvarteret Bodarna må, efter afrödjande af det å artilleriplanen befintliga förra artilleristallet, disponeras för uppförande af nytt hofstall, med rätt för Kongl. Maj:t att, för beredande af tjenligare byggnadsplats för hofstallsanläggningen, med Stockholms stad träffa uppgörelse om utbyte af det för ändamålet erforderliga jordområde mot vederlag antingen af annan mark vid artilleriplanen eller ock, efter skeende uppskattning, af motsvarande del af myntverkets till gata afsedda tomt;

8:o) att Riksdagens och riksgäldskontorets nuvarande hus må efter Riksdagens och riksgäldskontorets afflyttning från desamma disponeras för inrymmande deri af sådana statens embetsverk, hvilka sakna egen lokal; samt

9:o) att nuvarande vagnsskjulet i kvarteret Beridarebanan må försäljas och de inflytande medlen ingå till statsverket.

I en inom Första Kammaren afgifven motion (n:o 22) föreslår herr *W. Wallin*, att Riksdagen ville besluta:

tillsättandet af en komité, som utarbetar nya förslag till uppförande af mindre kostsamma riksdags- och riksbankshus;

att byggnadsarbetena å Helgeandsholmen uppskjutas tills nämnda komité's förslag pröfvats; och

att ritningar till dessa hus måtte i alla händelser underställas Kongl. Maj:ts pröfning och fastställelse.

Jemväl inom Andra Kammaren hafva motioner blifvit väckta rörande det beslutade uppförandet å Helgeandsholmen af riksdags- och riksbankshus, nemligen:

a) af herr *O. R. Themptander* (n:o 114) med förslag,

att Riksdagen må besluta, att med utförande af de beslutade byggnaderna för Riksdag och riksbank å Helgeandsholmen skall anstå, samt att låta de uppgjorda planerna till holmens bebyggande och byggnadernas inredning underkastas en ytterligare sorgfällig granskning, med bemyndigande för dem, åt hvilka granskningen anförtros, att i hvarje afseende framställa de förslag, hvilka de anse bäst vara egnade att främja dessa byggnadsfrågors lösning.

Sitt nämnda förslag har herr Themptander motiverat på följande sätt:

»Det af 1888 års Riksdag fattade beslut, som afsåg kongl. hofstallets förflyttning från Helgeandsholmen till artilleriplanen, har numera gått i verkställighet och, sedan de å nämnda holme hittills befintliga byggnader blifvit till större delen rifna, förestår nu utförandet af de två byggnader för Riksdagen och riksbanken, hvilka af samma Riksdag beslötos. Allvarliga betänkligheter hafva alltid framstalts från åtskilliga håll mot dessa båda byggnaders förläggande å holmen, och de finnas utförligt utvecklade i två motioner vid 1891 års riksdag, väckta af friherre af Ugglas och herr Walldén, samt i den af herr Fränckel vid samma riksdag afgifna reservation mot sammansatta stats- och bankoutskottets utlåtande n:o 3 öfver berörda motioner, och jag tillåter mig att hänvisa till och åberopa hvad i dessa aktstycken finnes anfördt om olämpligheten af två byggnaders uppförande på holmen enligt 1888 års beslut. Befogenheten af deras anmärkningar framträder dock nu på ett mera i ögonen fallande sätt, sedan större delen af de gamla byggnaderna på holmen blifvit aförd, och den allmänhet, som ej är van att med säkerhet bedöma dylika förhållanden efter ritningar och planer, med egna ögon kan iakttaga, huru belamrad med byggnader den i det hela ganska lilla holmen måste blifva, huru långt åt öster riksdagshuset måste framskjutas och derigenom med sina dimensioner verka menligt på kongl. slottet eller, hvad än mera blir förhållandet, nedtryckas af detta, huru en stor del af bankhuset måste byggas å utfyllningar i strömmen och huru den tillämnade, icke mindre

än 60 fot breda gatan mellan de båda byggnaderna kommer att utmynna liksom i en gränd, då den skall fortsättas af Drottninggatan, som icke ens uppnår två tredjedelar af nyss angifna bredd. Det må icke heller väcka förundran, om 1888 års riksdagsbeslut i detta ämne visar sig vid utförandet blifva mindre gynnsamt, ty sällan torde väl ett beslut i en så vigtig fråga hafva fattats med så liten föregående utredning som då. Den motionär, hvilken har förtjensten att hafva föranlett Riksdagen att definitivt gripa sig an med Helgeandsholmens befriande från derå förut befintliga byggnader för att kunna användas för annat ändamål, föreslog icke i sin motion uppförande af två byggnader å holmen. Lika litet var sådant föreslaget i den kongl. proposition, som framlades vid 1887 års riksdag, ty i strid mot hvad som derom i tryck förekommit, ber jag få erinra, att nämnda proposition afsåg endast *en* byggnad å holmen, hvilken skulle inrymma lokaler för både Riksdag och riksbank. På den kongl. propositionen stödde motionären ock sitt förslag om *en* byggnad, men 1888 års Riksdag beslöt enligt ett i sista stunden framkastadt förslag att uppföra *två* byggnader å holmen. Villigt medgifver jag, att stora olägenheter kunna hafva blifvit förbundna med Riksdagens och riksbankens inrymmande i samma byggnad, och särskildt att denna i följd deraf behöft blifva för stor eller också kommit att blifva otillräcklig. Men då Riksdagen för att förekomma sådant beslöt bygga två hus på holmen i stället för ett, innefattade detta ett alldeles nytt uppslag, och dess bringande till verkställighet befarar jag skola komma att bedömas temligen strängt af framtiden. Grundskilnaden mellan *två* och *ett* hus på holmen ligger ju deri, att när, såsom nu är meningen, *två* hus byggas, det större huset måste skjuta fram alldeles för långt åt öster, under det att *ett* hus, om äfven stort, kan förläggas längre åt vester och derigenom blifva mera oberoende af slottsbyggnaden. Är fråga endast om *en* byggnad, behöfver man naturligtvis ej heller göra på långt när så stora utfyllningar i strömmen, i synnerhet om man lyckas frigöra sig från den tankegången, att Drottninggatan oundgängligen måste förlängas i *rak* linie öfver holmen, och i stället låter dess fortsättning gå bågformigt kring den å holmen uppförda byggnaden. Jag vill ock antyda, utan att närmare ingå på ämnet, huru önskvärdt det vore att kunna lösa denna fråga utan de mera vidtutseende rättsliga förvecklingar, som kunna uppstå genom större utfyllningar i vattnet.

Den ofvan antydda olägenheten af riksdagshusets framdragande för långt åt öster har emellertid, det medgifver jag, nu mera gjort sig gällande i vida högre mån än Riksdagen år 1888 kunde antaga, och

detta beroende på de så betydligt stegrade anspråk på utrymme inom så väl riksdagshuset som bankhuset, hvilka efter den tiden framträdtt och måst tillgodoses. Det är helt andra och större byggnader, som nu äro afsedda att utföras, än man år 1888 beräknade, och i detta viktiga förändrade förhållande ligger i min tanke en fullgiltig anledning för Riksdagen att låta den år 1888 beslutade planen underkastas en revision. Det är emellertid icke blott behovet af ökad utrymme inomhus, utan äfven den på senare tid i den ursprungliga planen tillkomna förändring, enligt hvilken gatan mellan de båda byggnaderna skall betydligt tillökas på bredden, som medverkat till att hela byggnadskomplexen kommer att få längre utsträckning i öster och vester, än Riksdagen år 1888 kunde antaga. Huru betänkligt detta förhållande är, hafva nog de, som sysslat med den nu föreliggande planen, fullkomligt väl insett och därför, så långt de med sina förutsättningar förmått, sökt hushålla med utrymmet inom byggnaderna, men just därför torde det icke heller sakna sitt intresse att, innan det blir för sent, jemväl undersöka, huru vida icke man i vissa afseenden gått för långt i fråga om hushållning med utrymme och med anordnande af mindre tillfredsställande lokaler i entresolvåningar och dylikt blott af den hänsyn, man måst taga till att icke göra byggnaderna för stora. Bättre är väl dock att bygga blott ett hus å holmen, som för sitt ändamål erbjuder tillräckligt utrymme för en längre framtid, än att bygga två hus, med hvilka man i följd af bristande utrymme eller mindre väl anordnade lokaler snart måste känna sig mindre väl till freds. Äfven ur sist angifna synpunkt kan nog den plan, man nu står i begrepp att utföra, tariffva en revision.

Riksdagen kan vara uttröttad vid de många olika försök, som i mer än tjugu år gjorts att lösa dessa byggnadsfrågor. Riksdagen erfar dagligen under sin sammanvaro det trängande behovet af rymligare och mera tidsenliga lokaler för Riksdagen och dess delegationer, och intresset att för riksbanken anskaffa en ändamålsenlig byggnad är med rätta stort, men då man nu, efter hvad under de senaste åren skett, måste anses stå lösningen af dessa frågor temligen nära, bör det dock, efter mitt förmenande, vara en angelägen omsorg för Riksdagen att icke förhastat sig med att utföra för sekler afsedda byggnadsföretag, innan planerna därför underkastats den sorgfälligaste granskning. De, hvilka hittills haft i uppdrag att besörja verkställighet af 1888 års riksdagsbeslut, hafva nedlagt det mest förtjenstfulla arbete i detta sitt värf, men deras uppgift har varit att verkställa, ej att kritisera Riksdagens beslut. En sådan kritik, verkställd af sakkunnige, hvartill jag räknar så väl i byggnadsvärf kunnige som äfven sådana, hvilka förstå att be-

döma behovet af utrymme och inredningen i byggnaderna, skulle i min tanke vara egnad att betrygga Riksdagen för att icke i detta viktiga fall låta planer komma till utförande, öfver hvilka man sedermera skulle endast hafva att klaga, utan möjlighet till ändring eller rättelse. Om en sådan kritik eller revision, utöfvad med sakkunskap och öveld, icke ger anledning att i hufvudsak ändra den nu föreliggande planen, är ökad trygghet för lämpligheten af densamma vunnen, och olägenheten endast ungefär ett års uppskof. Skulle en närmare granskning af planen åter leda till en allmännare insigt om behovet af dess förändring i någon väsentlig mån, så att man t. ex. funne endast en af de nu ifrågasatta byggnaderna kunna lämpligen förläggas å holmen, blefve det ju en ovärderlig fördel att i tid hafva upptäckt ett sådant förhållande».

b) af herr *A. V. Ljungman* (n:o 131), som hemställer, det Riksdagen, med ändrande af sitt 1888 i ämnet fattade beslut i hvad detta afsåg uppförande af en byggnad åt Riksdagen, måtte besluta att å vestra hälften af Helgeandsholmen uppföra endast en byggnad för inrymmande af banko- och riksgäldsverken, under vilkor att Stockholms stad bekostar Helgeandsholmens förseende med kajer samt alla för trafiken nödiga gator och broar.

Till stöd för denna framställning har motionären anført, att det numera blifvit klart, att vestra delen af Helgeandsholmen icke egde så stor ytvidd, som för de beslutade riksdags- och riksbankshusbyggnadernas uppförande på fullt tillfredsställande sätt vore af nöden, hvartill komme, att Helgeandsholmen, sålunda bebyggd, icke lemnade något utrymme alls för nämnda båda byggnaders utvidgning i den mån framtidens ökade anspråk komme att kräfva sådan.

Då nu vidare vid sakens öfvervägande torde framstå såsom tydligt, att nämnda del af Helgeandsholmen icke heller för uppförande af en byggnad endast för Riksdagen och justitieombudsmansexpeditionen erbjöde det med hänsyn äfven till behovet af framtida utvidgning nödiga utrymmet, och då Stockholms stad antagligen vore beredvillig bekosta Helgeandsholmens förseende med kajer samt alla för trafiken nödiga gator och broar — hvilka eljest finge både anläggas och underhållas af Riksdagen —, om Riksdagen förbunde sig att icke så tätt bebygga ifrågavarande del af Helgeandsholmen, som det fullständiga genomförandet af nämnda beslut kräfde, samt då platsen i fråga vore icke blott fullt tillräcklig, utan äfven synnerligt passande för uppförande af en byggnad åt banko- och riksgäldsverken; så hade motionären föränlåtits till ofvan nämnda hemställan.

c) af herr *F. Berglöf m. fl.* (n:o 134), hvilka föreslå Riksdagen besluta

att uppdraga åt bankofullmäktige och fullmäktige i riksgäldskontoret att låta å Helgeandsholmen i naturlig storlek uppföra och med medel ur byggnadsfonden för riksdags- och riksbankshus intill ett belopp af tjugufemtusen kronor bekosta en modell af det förslag till dessa hus å samma holme, som fullmäktige finna af de hittills uppgjorda vara det bästa, med rätt att, om så finnes ändamålsenligt, utesluta sådana detaljer, som kunna anses vara af underordnad betydelse vid bedömande af byggnadernas lämplighet på platsen.

För detta förslag hafva motionärerne andragit följande skäl:

»Sedan Riksdagen fattade sitt beslut, att å Helgeandsholmen skulle uppföras två skilda byggnader, afseende att inrymma, den ena hufvudsakligen Riksdagen och den andra riksbanken, hafva nära sex år förflutit utan att ännu, så vidt vi hafva oss bekant, några ritningar till dessa byggnader blifvit på grund af Riksdagens uppdrag gillade af bankofullmäktige och fullmäktige i riksgäldskontoret. En af orsakerna härtill är utan tvifvel att söka i de svårigheter, som visat sig möta att på platsen uppföra monumentala byggnader, mot hvilka icke några berättigade anmärkningar kunna göras. Dessa svårigheters tillvaro framgår bäst deraf, att flera förslag uppgjorts men sedermera öfvergifvits eller väsentligen modifierats. Platsen är ock sådan, att man icke kan af endast ritningar eller i liten skala utförda modeller bedöma, huru vida ett förslag till två byggnader derstädes uppfyller de fordringar, som måste ställas på detsamma, vare sig man tager hänsyn till sjelfva byggnadernas förmåga att göra sig behörigen gällande eller till deras inverkan på omgifningarne och särskildt på det kungliga slottet. Under sådana omständigheter och då genom undanröjdande af de största bland de gamla byggnaderna å holmen tillfälle numera är beredt att å byggnadsplatsen uppföra en modell till husen af samma dimensioner som dessa, föreställa vi oss, att det skulle vara till gagn för denna byggnadsfrågas lyckliga lösning, om en dylik modell uppfördes, något som icke kan fordra längre tid, än att Riksdagens medlemmar finge tillfälle att, innan de åtskiljas, bilda sig ett säkert omdöme i frågan, hvilket utan tvifvel blefve det bästa stöd för bemälda fullmäktige vid fullgörande af deras grannliga uppdrag. De kostnader, som en sådan modells uppförande skulle medföra, blefve säkerligen öj större, än att de fullt uppvägdas af den trygghet, som vunnas därför, att ett så stort och dyrbart byggnadsförslag på den mest framstående plats i

rikets hufvudstad icke utföres så, att det framdeles kommer att på goda skäl stämplas såsom misslyckadt.»

Hvad först angår sistnämnda af herr F. Berglöf m. fl. afgifna motion, har utskottet funnit sig icke kunna tillstyrka bifall till densamma, enär den ifrågasatta modellen näppeligen skulle ingifva åskådaren en riktig föreställning om sättet, huru de blifvande byggnaderna å Helgeandsholmen komme att verka i förhållande till omgifningarna, samt motionärerne för öfrigt icke visat, att kostnaden för uppförandet af en dylik modell skulle kunna hållas inom det af dem angifna belopp.

Beträffande härefter öfriga ofvan omförmälda motioner vill utskottet meddela, att, innan utskottet företog dem till slutligt afgörande, utskottet hos riksdagshuskomitén anhöll om upplysning i nedan nämnda afseenden, nemligen:

1:o) till hvilket belopp hela kostnaden för ifrågavarande båda byggnaders uppförande och holmens fullständiga ordnande för detta ändamål beräknas skola uppgå, äfvensom i hvad mån därför tillgängliga eller påräkneliga medel kunna anses tillräckliga;

2:o) huruvida och i sådant fall i hvilken utsträckning, till följd af Norrströms reglerande, ombyggnad af Helgeandsholmen motliggande kajer kan tänkas blifva staten ålagd samt hvilken kostnad dylik ombyggnad kan betinga; och

3:o) hvilka anordningar äro ämnade att vidtagas för afledande af röken från den för riksdags- och riksbankshusen gemensamma ångmaskinen.

Riksdagshuskomiténs skrifvelse med de sålunda begärda upplysningarna har utskottet fogat till detta utlåtande såsom bilaga. Här förutom har utskottet låtit åtskilliga yttranden rörande förslagsritningarna till de blifvande byggnaderna å holmen åtfölja detta utlåtande likaledes såsom bilagor.

Redan vid 1891 års riksdag förelågo motioner om anstånd med uppförandet af de utaf 1888 års Riksdag beslutade byggnaderna å Helgeandsholmen. I sitt utlåtande öfver nämnda, af herrar friherre af Ugglas och Walldén väckta motioner yttrade sammansatta stats- och bankoutskottet följande:

»Då motionärernes framställningar icke stödjas af några positiva bevis, utan grundats allenast på allmänna antaganden och farhågor,

till hvilka, enligt de upplysningar utskottet inhemtat, fullt giltig anledning icke synes finnas i verkliga förhållandena;

då dessutom i motionerna saknas hvarje förslag till en bättre lösning af frågan än den redan funna och af Riksdagen gillade;

då ett förläggande af riksdags- och riksbankshus på olika ställen utan tvifvel skulle icke blott erbjuda stora svårigheter att genomföra, utan äfven medföra betydligt ökad och för närvarande alldeles oberäknelig kostnad;

och då, derest det skulle visa sig, att Riksdagens beslut i frågan icke skulle kunna utföras eller byggnadsföretaget skulle komma att erbjuda oförutsedda svårigheter, Riksdagens fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret icke lära underlåta att derom hos Riksdagen göra anmälan;

har utskottet icke funnit skäl tillstyrka Riksdagen att med ändring eller upphäfvande af sitt en gång fattade beslut, som till någon del redan blifvit utfördt, vidtaga några af de åtgärder, motionärerne föreslagit, utan får utskottet hemställa,

att herrar friherre af Ugglas' och Walldéns ofvanberörda motioner icke må till någon Riksdagens åtgärd föranleda.»

Denna sammansatta utskottets hemställan blef af båda Kamrarna bifallen, af Första Kammaren utan votering och af Andra Kammaren efter votering med 135 röster mot 81.

Då, efter det Riksdagen år 1891 fattade nämnda beslut, några nya skäl för ändring i eller anstånd med utförandet af 1888 års Riksdags beslut angående uppförandet å Helgeandsholmen af riksdags- och riksbankshus icke tillkommit, utan tvärtom de anmärkningar, som rigtats emot byggnadsföretaget, synas i hufvudsak hafva blifvit vederlagda, anser utskottet ifrågavarande motioner icke böra till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Utskottet hemställer,

att ofvan omförmälda af herrar W. Wallin, O. R. Themptander, A. V. Ljungman samt F. Berglöf m. fl. väckta motioner icke må vinna Riksdagens bifall.

Stockholm den 13 mars 1894.

På det sammansatta utskottets vägnar:

Hugo Tamm.

Reservation:

af herrar *O. R. Themptander* och *E. Fränckel*:

Då vi icke kunna finna, att den utredning af frågan, som åstadkommits inom det sammansatta utskottet, är i någon mån egnad att vederlägga de skäl, som anförts till stöd för ett anstånd med utförandet af de beslutade storartade byggnadsföretagen å Helgeandsholmen för att derunder frågan må kunna blifva föremål för en noggrannare och mera kritisk granskning, än som hittills kommit henne till del, hafva vi funnit oss manade att mot utskottets beslut afgifva vår reservation.

Vi åsyfta ingalunda, att Riksdagen nu skulle upphäfva sitt år 1888 fattade beslut och definitivt bestämma, hvar och huru byggnader för Riksdagen och riksbanken skulle uppföras, ty då skulle vi göra oss skyldiga till samma origtiga tillvägagående som vi anmärka hafva gjort sig gällande vid denna frågas föregående behandling, eller att beslut fattats utan förut skedd nöjaktig utredning. Vår mening är endast, att åtgärder må vidtagas före nästa riksdag för att undersöka, huruvida icke det vigtiga önskningsmålet att erhålla tidsenliga och välbelägna nya lokaler för Riksdag och riksbank skulle kunna vinnas på annat sätt än 1888 års Riksdag beslutat, och detta med en besparing i kostnader, som ensam borde vara bestämmande för frågans utgång. Det enda nemligen, som inom utskottet blifvit i någon mån utredt, är, att kostnaderna för de båda byggnadernas uppförande samt för kajer och broar samt holmens ordnande numera af riksdagshuskomitén beräknas till 6,030,000 kronor i stället för 5,000,000 kronor, hvartill totalbeloppet af denna kostnad vid 1888 års riksdag beräknades högst få uppgå. Redan häraf visar sig, huru på företaget måste nedläggas en vida större summa, än Riksdagen år 1888 antog, och deri se vi för Riksdagen en fullgiltig anledning att underkasta 1888 års plan en förnyad granskning. En likartad anledning förelåg icke vid 1891 års riksdag, då ju äfven fråga var väckt om en ytterligare undersökning, ty då gaf riksdagshuskomiténs svar på gjord förfrågan ej skäl att antaga, det kostnadssumman skulle uppgå till så betydligt belopp utöfver det år 1888 beräknade. Det vore emellertid önskvärdt, om den verkliga kostnaden komme att stanna vid den nu af komitén angifna siffra, och vi ega naturligtvis icke den sakkunskap, att vi mot komiténs beräkning

våga ställa en annan. För enskilda medlemmar af Riksdagen måste det ock vara omöjligt att åstadkomma sådana ritningar och kostnadsförslag, på hvilka något afgörande afseende kan fästas. Bekant är dock, att vid samtal med många personer med sakkunskap och erfarenhet i byggnadsvärf och vana att bedöma kostnaden för sådana utfyllnings- och pålningsarbeten, som här äro i fråga, vi hört uttalas mycket stora farhågor, att den verkliga kostnaden skall med millioner kronor öfverstiga hvad som nu beräknats. Detta skall visserligen af våra motståndare betraktas endast såsom löst prat. För oss har det varit en pligt att, innan det är för sent, höja en varnande röst inom Riksdagen mot att sätta i verket så dyrbara byggnadsföretag, utan att frågan blifvit grundligare undersökt och fått skärskådas under mindre inflytelse af den hardt när oförklarliga hänförelse för 1888 års beslut, som på några håll är rådande.

Det torde icke vara nödigt att här upprepa de många gånger framställda arkitektoniska och estetiska skälen mot detta byggnadsföretag. De hafva icke heller kunnat vederläggas genom den förevisade modellen, hvars betraktande visserligen icke är vägledande för den, som i framtiden skall se byggnaderna stående på fast mark. Huru de te sig i fogelperspektiv, kan vara temligen likgiltigt. Deremot skulle onekligen den af herr Berglöf m. fl. föreslagna modellen i naturlig storlek vara i hög grad vägledande för uppfattningen, men då denna fråga behandlades i utskottet vid något af dess tidigare sammanträden, kände vi icke, att, såsom nu är förhållandet, medel på enskild väg insamlats för att betäcka kostnaden utöfver 25,000 kronor för utförandet af modellen, hvarå kostnadsförslag och entreprenadanbud nu ock föreligga. Icke heller kunde vi bedöma, om några praktiska svårigheter mötte för en sådan modells åstadkommande, men torde all tvekan i det afseendet numera böra försvinna efter det uttalande af sakkunnige, som innehålles i bifogade protokoll från Svenska teknologföreningens fackafdelning för husbyggnadskonst. Skulle derfor Riksdagen vara sinnad att besluta ett anstånd med verkställigheten af 1888 års beslut, skulle det säkerligen vara till icke ringa gagn, om den af motionärerna föreslagna modellen uppfördes, så att den vore färdig till nästa Riksdags början.

Öfvertygade, som vi i allt fall äro, om olämpligheten af den beslutade byggnadsplanen, anse vi ett anstånd med dess utförande företrädesvis behöfligt för att närmare utreda de frågor, hvilka i vår nedan gjorda hemställan beröras. Vi anse nemligen endast *en* byggnad böra förläggas å holmen, och deri böra inrymmas riksbank, riksgäldskontor

och lokal för justitieombudsmannen. Genom denna byggnads förläggande å holmens landfasta del så långt vesterut som möjligt skulle undvikas hela den dyrbara utfyllningen i vattnet och alla svårigheter och tvister, hvilka på sådan grund eljest måste inträffa med strandegare, föranledande både tidsutdrägt och svårberäknliga kostnader. Riksbanken erhöle för sin lokal det förträffligaste läge man kunde önska, till och med bättre, än om Riksbanken skulle inrymmas i det nu projekterade annexet bakom riksdagshuset. Byggnaden komme icke att intaga det läge eller blifva af den storlek, att den komme att i någon mån täfla med kongl. slottet. Med en sådan byggnads förläggande å holmen blir förenligt att ordna holmen på ett sätt, som öfverensstämmer med dess vackra läge, och därför synes oss Riksdagen i sådant fall med fog kunna på Stockholms stad ställa anspråket, att staden skall bekosta ordnandet af stränder, gator och öppna platser å holmen, så att utom för sjelfva byggnaden staten endast har att vidkännas kostnaden för anläggning af en bro i Drottninggatans förlängning, hvilken bro skulle hafva sin hufvudsakliga betydelse såsom underlättande trafiken till riksbanken.

Vidare och då vi äro öfvertygade, att ett tidsenligt och ändamålsenligt inrättadt riksdagshus kan uppföras å samma tomt, der riksdagshuset nu ligger, anse vi denna fråga böra göras till föremål för en förnyad omsorgsfull utredning. Förslag derom hafva såsom känt är, förut varit å bane och omfattats med rätt stora sympatier å många håll, men dels hade man då för tiden tankarne fästa på andra platser för ett riksdagshus, dels hyste en stor del af Riksdagens medlemmar ett lifligt intresse för att få Helgeandsholmen ordnad och bebyggd på ett densamma värdigare sätt och undansköt med hänsyn dertill hvarje definitivt steg för lösning af frågan om nytt riksdagshus. Till vår plan om en ombyggnad af det nuvarande huset hör, bland annat, att ett nytt hus uppföres å den nuvarande tomtens sydliga del för inrymmande af samlingssalar för kamrarne, och lär man då kunna utföra denna byggnad utan att Riksdagens kamrar ens behöfva under tiden afstå från begagnande af sina nuvarande lokaler, hvilket naturligen är en ganska vigtig sak.

Till sist vilja vi med några ord antyda hvilken väsentlig besparing staten skulle göra genom frågans lösning i den af oss angifna rigtning.

Riksdagshuskomitén beräknar kostnaden för riksbankhuset till 1,160,000 kronor. Om enligt vårt förslag jemväl riksgäldskontoret och justitieombudsmansexpeditionen skola i byggnaden inrymmas, behöfver

byggnadens kubikinnehåll tillökas med en femtedel. Vi höja således kostnaden i motsvarande mån till i rundt tal 1,400,000 och lägga dertill kostnaden dels för undergrunden, enligt deröfver af sakkunnig oss lemnadt kostnadsförslag, med 200,000 kronor och dels för en bro i Drottninggatans förlängning enligt komiténs beräkning 160,000 kronor och vi afrunda sedermera ytterligare dessa poster till 1,800,000 kronor. Vi erinra härvid om hvad vi förut yttrat om vanskligheten att utföra byggnaderna å Helgeandsholmen inom de af komitén beräknade kostnader, men vi hafva måst begagna komiténs beräkning och, om den visar sig felaktig, gäller olägenheten deraf båda förslagen, endast att den blir större i samma mån byggnadsföretaget å holmen blir mera omfattande.

Nybyggnad å den nuvarande tomten för ett nytt riksdagshus är beräknad i ett vid 1882 års riksdag framlagdt kostnadsförslag, uppgjort af fackman, till 844,000 kronor. I detta förslag ifrågasattes en höjning med 200,000 kronor. Vi tveka ej, för att räkna högt, att fördubbla den ursprungliga siffran och afrunda den till 1,700,000 kronor.

Kostnaden för båda byggnaderna skulle då blifva $1,800,000 + 1,700,000$ kronor = 3,500,000 kronor, eller $2\frac{1}{2}$ millioner kronor mindre än hvad man beräknat för byggnaderna å Helgeandsholmen.

Ännu återstår dock en faktor till förmån för den till utförande beslutade planen. Det nuvarande riksdagshuset skulle nemligen blifva ledigt att disponeras till embetslokaler, naturligtvis dock först efter en omfattande inre ombyggnad, hvarigenom, bland annat, plenisalarna skulle förändras till embetslokaler. Vi hafva beräknat denna ombyggnadskostnad till 75,000 kronor, vi hafva vidare antagit, att 150 särskilda rum kunna inrättas i det nu befintliga huset med ett hyresvärde per år af 200 kronor per rum. Detta gör ett hyresbelopp för hela huset af 30,000 kronor. Kapitaliseras detta efter en räntefot af 6 %, blir husets värde efter ombyggnaden 500,000 kronor, hvarifrån dock böra afdragas de å ombyggnaden nedlagda 75,000 kronor, om man vill finna hvad huset kan anses representera i värde i den stund, när det af Riksdagen utrymmes. Detta värde blifver då 425,000 kronor. Afdrages nu detta belopp från den besparing vi ofvan angifvit, skulle den verkliga besparingen i allt fall uppgå till fulla två millioner, och märk väl, Riksdagen hade då afsett en half million till inköp af lämpligt hus till embetslokaler.

Möjligheten att göra en besparing af två millioner kronor synes oss vara värd att af Riksdagen tagas i noggrant öfvervägande, och

när dertill kommer, att så många andra skäl tala för en närmare undersökning af den synnerligen viktiga frågan, föranlätas vi hemställa:

att, i anledning af motionärernes förslag, Riksdagen, med beslutande af uppskof med vidare verkställighet af Riksdagens år 1888 fattade beslut om uppförande å Helgeandsholmen af nya riksdags- och riksbankshus, må uppdraga åt fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret att före nästa riksdag

dels låta uppgöra ritning och kostnadsförslag till uppförande å Helgeandsholmen af *en* byggnad, afsedd att inrymma riksbank, riksgäldskontor och justitieombudsmansexpedition, och placerad så långt vesterut å holmen som möjligt, dock utan att någon utfyllning i vattnet behöfver för byggnadens skull ifrågakomma; börande kostnadsförslaget upptaga den beräknade kostnaden för byggnaden med grundläggning och hvad i öfrigt till byggnaden hörer samt anläggning af bro mellan holmen och Drottninggatan, men ej kostnaden för ordnande af kajer, gator och öppna platser å holmen;

dels låta uppgöra ritning och kostnadsförslag till utvidgning och ombyggnad af det nuvarande riksdagshuset, med förläggande af kamrarnes plenisalar å tomtens hittills nästan obebyggda södra del, och med iakttagande i fråga om utrymme af de fordringar på golfyta, hvilka tillämpats i programmet för de å Helgeandsholmen tilltänkta riksdagslokalerna;

dels inhemta yttrande af Stockholm stad, huruvida staden är villig att bekosta ordnandet af stränder, gator och öppna platser å Helgeandsholmen, under förutsättning att å holmen uppföres endast en byggnad, afsedd att inrymma riksbank, riksgäldskontor och justitieombudsmansexpedition och så placerad som ofvan angifvits.

Bilaga till reservationen:

Utdrag ur protokollet hållet vid svenska teknologföreningens fackafdelnings för husbyggnadskonst sammanträde den 29 januari 1894.

-----

§ 4.

Arkitekt Enblom hemstälde, huruvida icke fackafdelningen borde ingripa och för sin del understödja den inom riksdagen väckta motionen om uppförande af en modell i naturlig storlek af riksbyggnaderna på Helgeandsholmen.

I den diskussion, som härefter uppstod om denna fråga, uttalade sig de flesta för nyttan af en sådan modell. För att utreda, om möjlighet finnes att för ett rimligt pris åstadkomma en sådan modell, och för att framlägga ett förslag för afdelningen, huru en sådan modell skulle utföras, valdes herrar Lindahl, L. Peterson och Salin. Afdelningen beslöt att i denna fråga icke vidtaga andra åtgärder än att diskutera densamma vid en följande sammankomst.

Utdrag af protokoll hållet vid svenska teknologföreningens fackafdelnings för husbyggnadskonst sammanträde den 26 februari 1894.

-----

§ 3.

Ordföranden uppläste komiterades yttrande jemte detsamma bilagdt kostnadsanbud å modellbyggnader i naturlig storlek af riksbyggnaderna å Helgeandsholmen.

Med anledning häraf uppstod en långvarig och mycket liflig diskussion, under hvilken af alla talare nästan utan undantag framhölls önskvärdheten och lämpligheten af sådana modellbyggnaders uppförande. En del talare framhöll dock, att kupolen å riksdagshuset, såsom synnerligen inverkan på det massintryck, som denna byggnad kommer att göra, om möjligt icke borde uteslutas, samt att de blifvande regleringarna af den byggnaderna angifvande marken på något sätt borde utmärkas. Af andra talare påpekades, att då de stora modellbyggnaderna icke kunde komma att utvisa de blifvande byggnadernas arkitektoniska detaljer, och allmänheten sålunda kunde erhålla en oriktig föreställning om byggnadernas blifvande utseende, en fullt utarbetad modell i mindre skala borde exponeras samtidigt med att de stora modellerna voro uppförda.

Under diskussionen uttalades af de fleste talarne ogillande af det sätt, hvarpå de utförda modellerna af riksbyggnaderna blifvit förevisade för allmänheten. Det vore i och för sig svårt för allmänheten att af en liten modell göra sig ett klart begrepp om de afbildade byggnadernas blifvande utseende i förhållande till sin omgivning; och särskildt ansågs detta vara fallet med de utställda modellerna, hvilka af de flesta åskådarne betraktades från en högre belägen punkt än som i verkligheten komme att ske.

Efter flera af ordföranden framställda och af fackafdelningen besvarade frågor beslöt afdelningen att som sin åsigt uttala, att uppförandet af de ifrågasatta modellbyggnaderna å Helgeandsholmen, på sätt blifvit föreslaget, vore särdeles önskvärdt och lämpligt, och borde dervid om möjligt kupolbyggnaden å riksdagshuset på något sätt antydast samt markens blifvande reglering utmärkas, hvarjemte till dessa modellbyggnaders komplettering borde utställas en efter de senaste uppgjorda ritningarna fullt utarbetad modell i mindre skala; dock ansåg fackafdelningen, att, om äfven modell af kupolbyggnaden icke kunde komma till stånd, de öfriga föreslagna modellerna borde utföras.

Bilagor:

- I. Riksdagshuskomiténs skrifvelse den 17 februari 1894, med åtskilliga af sammansatta stats- och bankoutskottet begärda upplysningar.
  - II. Herrar F. G. A. Dahls, I. G. Clasons och C. Grundströms utlåtande den 30 juni 1893 angående granskning af uppgjorda förslagsritningar till riksdags- och riksbankshus.
  - III. Bemälde granskningsmäns den 27 november 1893 afgifna förnyade utlåtande i samma ämne.
  - IV. Herr friherre B. A. Leijonhufvuds särskilda mening i fråga om anordnandet af riksdagshusets östra fasad.
  - V. Ofvan bemälde tre granskningsmäns yttrande öfver nyssnämnda särskilda mening.
-

I.*Till sammansatta stats- och bankoutskottet.*

I skrifvelse den 13 dennes har utskottet anhållit, att riksdagshuskomitén ville, så snart ske kunde, låta på lämpligt sätt å platsen utmärka ej mindre Helgeandsholmens tilltänkta strandlinie vester om passagen mellan de blifvande riksdags- och riksbankshusen än äfven riksbankshusets läge å holmen, sådan denna komme att se ut efter skedd reglering.

Med anledning häraf har komitén låtit utstaka gränslinierna för riksbankshuset på det sätt, att husets östra fasadlinie (mot Drottninggatans förlängning) utmärkts med blå- och hvitmålade stänger, en i hvardera hörnet mot norr och söder samt en i fasadens midtellinie. Riksbankshusets återstående begränsningslinie — dock med undantag för de ut- och ingående vinklarna — är utmärkt dels genom blå och hvita pålar, som blifvit utsatta i vattnet, dels ock af en i vattnet flytande, af slanor bildad begränsningslinie. På grund af pågående arbeten är dock denna linie på några ställen afbruten för pråmars fram- och utsläppande, men, om utskottet finner sådant nödigt, kan en sammanhängande linie anordnas, i fall arbetet på några dagar afbrytes; en åtgärd hvilken komitén under nu rådande arbetslöshet ej ansett sig böra vidtaga utan bestämd föreskrift derom. Utanför riksbankshusets konturlinie äro vid kajliniens längst utspringande punkter blå- och gulmålade pålar utsatta.

Utskottet har i ofvanberörda skrifvelse begärt komiténs yttrande öfver 1:o) till hvilket belopp hela kostnaden för ifrågavarande båda byggnaders uppförande och holmens fullständiga ordnande för detta ändamål

beräknas skola uppgå, äfvensom i hvad mån därför tillgängliga eller påräkneliga medel kunna anses tillräckliga.

Med afseende härå får komitén meddela, att kostnaderna för riksdags- och riksbankshusen samt holmens ordnande approximativt beräknats sålunda:

a) schaktning, pålning och kajreglering	kr. 1,720,000: —	
hvari inberäknats 200,000 kronor till oförutsedda utgifter,		
b) riksdagshuset	kr. 3,150,000: —	
c) riksbankshuset	» 1,160,000: —	» 4,310,000: —
i hvilket sistnämnda belopp ingå till oförutsedda utgifter 105,000 kronor.		
Hela kostnaden skulle alltså utgöra.....	kr. 6,030,000: —	

Komitén anser sig härvid böra omnämna, att kostnaden för husen, hvilken icke kan exakt uppgifvas förr än arbetsritningar fått utarbetas, erhållits genom reduktion efter en med afseende på en föregående ritning uppgjord fullständig kostnadsberäkning.

Till bestridande af ofvanberörda kostnader förefinnas eller påräknas nedannämnda tillgångar i runda tal:

kapital vid 1893 års slut	kr. 5,243,000: —
anslag för åren 1894 och 1895	» 500,000: —
räntor under byggnadstiden	» 700,000: —
	<hr/>
	kr. 6,443,000: —

Skilnaden mellan de beräknade kostnaderna och de uppgifna tillgångarna — 413,000 kronor — har komitén ansett vara tillräcklig för oförutsedda utgifter utöfver de ofvan oförmälda beloppen samt för åstadkommande af rikare konstnärlig utstyrsel.

Utskottet har vidare begärt upplysning,

2:o) huruvida och i sådant fall i hvilken utsträckning, till följd af Norrströms reglerande, ombyggnad af Helgeandsholmen motliggande kajer kan tänkas blifva staten ålagd, samt hvilken kostnad dylik ombyggnad kan betinga.

För den händelse någon ombyggnad af ifrågavarande kajer skulle erfordras, torde densamma icke komma att omfatta mer än kajen i närheten af kanslihuset på en sträcka af omkring 100 meter, hvartill komitén beräknat åtgå en summa af högst 60,000 kronor. Denna utgiftspost kan dock, om den ifrågakommer, bestridas af de hyresmedel, som tillgodokomma byggnadsfonden af bazarbyggnaden vid Norrebro, hvilken

får af komitén tillträdas den 1 nästkommande oktober och i hvilken flere lokaler redan blifvit från nämnda tid af komitén uthyrda.

Slutligen har utskottet begärt upplysning

3:o) angående de anordningar, som äro ämnade att vidtagas för afledande af röken från den för riksdags- och riksbankshusen gemensamma ångmaskinen.

Någon ångmaskin har komitén icke antagit behöfva uppsättas i annat fall, än att eget elektricitetsverk för riksdags- och riksbankshusen framdeles skulle behöfvas. Deremot erfordras ångpannor för uppvärmning, men den för uppeldningen behöfliga skorstenen har förlagts inom ena huset och får en höjd från jordvåningen af allenast 30 à 33 meter. Skulle det visa sig mindre ändamålsenligt att för elektrisk belysning anlita Stockholms elektricitetsverk, torde skorstenens höjd ej behöfva ökas, om ock dimensionerna i öfrigt behöfva blifva något olika. I alla händelser bör den till följd af sin plats komma att föga synas, och genom användande af tjenligt bränsle torde någon besvärande rök icke vara att befara, så mycket mindre som skorstenen naturligtvis skall konstrueras enligt nutidens bästa metoder.

Stockholm den 17 februari 1894.

Riksdagshuskomitén:

R. Törnebladh.

Sixten von Fricson.

Edw. Sederholm.

J. Nordenfalk.

B. Abr. Leijonhufvud.

Carl G. Beijer.

F. G. A. Dahl.

C. R. Troilius.

II.

Till herrar fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret.

Undertecknade, som den 24 sistlidne april blifvit af Eder utsedde att granska af arkitekten A. Johansson upprättade förslagsritningar till riksdags- och riksbanksbyggnader att uppföras å Helgeandsholmen, få, efter nu fullgjordt uppdrag, häröfver afgifva följande yttrande.

Vid granskningen hafva vi utgått från den förutsättningen, att med det nu endast i eskiss utförda förslaget afsetts icke så mycket utsigten att dermed omedelbart erhålla ett definitivt antagligt projekt, utan fast mera ett underlag till ledning vid lösningen af den lika svåra och grannliga som viktiga byggnadsfrågan.

Utgående från denna synpunkt, vilja vi här nedan framställa de erinringar, till hvilka vi vid granskningsarbetet kommit, hänvisande vi dervid främst till medföljande exemplar af byggnadsprogrammet, deri en del detaljmärkningar angående åtskilliga lokalers storlek och belysning, kommunikationsleders anordning etc. annoterats. Hvad åter beträffar de mångfaldiga och olika lokalernas inbördes sammanhang och lämpliga förläggande sins emellan, tro vi oss ej böra ingå i någon detaljerad pröfning, då vi ha oss bekant, att vid planfördelningen arkitekten haft att följa de råd och upplysningar, som meddelats af herrar byggnadskomiterade, hvilka mer än undertecknade haft tillfälle att göra sig förtrogna med de olika lokalernas ändamål och användning.

Riksdagshusets

läge emellan tvenne parallela trafikleder, Norrbro och Drottninggatan, har gjort, att arkitekten beredt monumentalt ordnade entréer åt två

hvarandra motsatta håll; en naturlig konsekvens häraf har blifvit förbindandet af de båda stora entréerna med en följd af vestibuler, trappor och hallar, sträckande sig genom hela byggnadens djup. Dessa kräfva stort utrymme och stora kostnader för utförandet, men förmå det oakadt ej att gifva interiören en önskvärd storslagen och monumental pregel, alldenstund der på ett par ställen saknas tillräcklig höjd (lägsta stället endast 13 fot!) och belysningen på flera håll är mycket sparsam.

Fasaden mot Norrbro karakteriseras såväl genom sin rika arkitektur som genom den der framför lagda höga rampen*) såsom byggnadens hufvudfasad. Trafiken från detta håll, som måhända ej kommer att blifva större än den från Drottninggatan, skulle alltså från Norrbro ledas uppför rampen, vidare fritrappan uppför till ingångshallen och vestibulen. Denna senare, belägen hela 2 tr. upp, synes, att döma af hufvudvåningens plan, snarare utgöra en mellanlänk emellan delarne af det stora åt Norrbro belägna galleri, som utgör de båda kamrarnes foyerer**), och skulle i följd af kapprummens och angränsande kommunikationsleders läggning väl också i verkligheten få en motsvarande användning, då i stället det derunder förlagda och alltför sparsamt belysta utrymmet skulle få tjena såsom den egentliga vestibulen med tillträde bakom rampen. På grund af det anförda måste vi beteckna vestibularrangementet åt Norrbro-sidan såsom ej fullt tillfredsställande.

Midtelentréen från Drottninggatan åter, hvilken, på sätt ofvan nämndes, är satt i förbindelse med den från Norrbro, utgöres af vestibul och inom denna af ett trapphus, ledande till en inre vestibul, hvars belysningsförhållanden äro mycket ogynsamma. Från denna inre, under kupolen liggande vestibul leda vidare trappor till den korridor, som sammanbinder de i hufvudvåningen belägna kapprummen; golfhöjden i korridoren är något lägre än i omgifvande salar och kommunikationsleder, och har detta föranlett trappstegs inläggande på ställen, der belysningen ej är den bästa och der de sålunda måste komma att inverka afbrytande och störande på en liflig samtrafik.

Utrymmet i plenisalarne är något mindre än det i byggnadsprogrammet begärda, och anse sig undertecknade böra erinra om att de inom kort skulle blifva otillräckliga, derest icke en begränsning af riksdagsmännens antal beslutades. Sittplatsernas mått hafva icke be-

*) Måhända ej fullt lämplig i vårt klimat: vintertiden isgata; stigningen 1:15 à 1:20, i nödfall 1:12; här 1 på endast 9.

**) Stora lokaler, som ej begärts i programmet, men som här tillkommit antagligen af den anledning, att det i byggnadens centrum under kupolen förlagda gemensamma samtalsrummet genom sitt instängda läge och sin egenskap af genomgångsrum ej skulle kunna erbjuda riksdagsmännen önskad trefnad.

räknats större än i det gamla riksdagshusets salar; ingångarna äro något skumma.

För allmänhetens och referenters tillträde till plenisalarnes åhörareläktare är sörjdt medelst särskilda ingångar, korridorer och trappor, tillträdet är dock ganska villsam, synnerligast som dagern flerstädes är ytterst sparsam.

Då vi såväl här ofvan som i de anteckningar, som återfinnas i byggnadsprogrammet, fäst herrar fullmäktiges uppmärksamhet på de ogynnsamma belysningsförhållandena i byggnadens inre delar, vilja vi här förklara, att dylika olägenheter vid en stor byggnadskomplex, sådan som den ifrågavarande, sällan kunna fullständigt undvikas, och att här, i följd af byggnadens nödvändiga sammanslutning på en liten areal, de svårigheter, arkitekten i detta hänseende haft att öfvervinna, varit mycket stora. Den uppifrån genom midtpartiets ljusbrunnar påräknade dagern blir dels genom de dubbla glastaken, den har att passera, betydligt försvagad, dels kan den i följd af ljusbrunnarnes djup och det på grund häraf stora afståndet emellan de utvändiga och de invändiga glastaken icke erhålla tillräcklig spridning; utan blir sålunda endast golfvet belyst och rummet för öfrigt lemnadt i halfdunkel. Att i de båda lägre vestibuler, dit dagern kan intränga endast genom mindre öppningar i taken, belysningen blir otillräcklig, säger sig sjelft.

Hufvudfasaden mot Norrbro erinrar i mycket om Louvre-kolonnaden i Paris och består såsom denna af ett lägre, rusticeradt, enkelt parti och der ofvan af en hög och visserligen storslagen, men mera pompös än egentligen för ett riksdagshus karakteristisk kolonnad. Vi anföra ett i vissa delar här tillämpligt citat*) rörande Louvre-kolonnaden: »Malheureusement, ce péristyle est sans relation avec la distribution des pièces du premier étage; c'est un hors d'oeuvre, qui n'a d'autre destination que celle de charmer les yeux, et qui empêche le palais d'avoir des jours sur la place Saint-Germain l'Auxerrois. Ce portique de temple grec sert d'ailleurs de péristyle à une oeuvre de la Renaissance; jamais contraste ne fut plus absolu; et il faut convenir, que rien n'est plus opposé à la logique des beaux-arts que ce préambule majestueux à une oeuvre, dont la grace fait surtout le charme.»

Kolonnadernas behållande eller förkastande står för öfrigt i nära samband med midtpartiets blifvande gestaltning; estetiskt berättigad är kolonnadinklädseln så till vida, att den bereder möjlighet till ernående af stora mått och derigenom till en monumental hållning i exteriören.

*) A. Joanne, pag. 2130; Paris, Hachette, 1867.

Norrbrofasadens midtrisalit har på en bredd af endast 72 fot ett framsprång af 17 fot och framför detta ytterligare ett mera sammandraget midtparti i form af en tempelfront. Denna minskning och sammandragning i fasaden och byggnadens hufvudcorps gör, att denna icke eger tillräcklig valör i exteriören och omöjliggör dessutom en direkt belysning framifrån af de sidokorridorerna, som, gående genom hela byggnadens djup, utgöra midtpartiets begränsningar. Såsom en oegentlighet, som ej bidrager till en god hållning i fasaden, må ytterligare omnämnas anordningen af trappor emellan frontkolonnernas piedestaler. Fasadens figurkrön torde måhända lämpligare böra utgöras af något annat än det i eskissen visade fyrspannet.

Den höga kupolen, som tillkommit i ändamål att insläppa ljus i byggnadens trångt sammanslutna centrala delar och att åt det yttre förläna intrycket af samlad helhet, kan icke sägas fullt motsvara sin dubbla bestämelse, enär han, såsom af sektionen med lätthet ses, snarare försvårar än främjar ljustillförseln; i exteriören åter har han ej nog valör för att samla byggnadskomplexens massor till ett helt.

Sidofasaderna artikuleras af pilastrar af samma höjd som hufvudfasadens kolonnordning och delas af midtrisaliter. Sannolikt skulle här hörnpartier, arrangerade på analogt sätt med dem i hufvudfasaden, verkat bättre och gjort mindre märkbar den nu ganska påtagliga bristen på öfverensstämmelse emellan sidofasadernas och kupolens midtelaxlar.

Fasaden mot Drottninggatan prydes af halfkolonner och pilastrar och har upptill ofvan hörntrapporna höga, krönande partier, hvilkas storlek med fördel skulle kunna afsevärdt reduceras.

Riksbanksbyggnaden

har i följd af sitt läge å holmens vestra del och intill Drottninggatan helt naturligt sin entré från sistnämnda trafikled. Entréen består af en rymlig vestibul samt inom denna af en rak, ej särdeles bred trappa, ledande direkt till den för allmänheten afsedda delen af banksalen; vestibulen har god dager från Drottninggatan, trapphuset åter har öfverljus, och banksalen har så väl hög som låg sidodager och dessutom öfverljus. Den under stora banksalen förlagda vaxlingskassan är deremot med hänseende till belysningen mindre väl tillgodosedd, liksom också de dit från vestibulen ledande entréerna; dessa senare böra

dock kunna med lätthet något förbättras både med hänsyn till dager och ändamålsenlig läggning.

Riksbankshusets yttre motsvarar, åtminstone till de delar, vi haft tillfälle att se, icke fullt de föreställningar, man gör sig om en dylik byggnad. Byggnaden är redan genom sin planform mindre tilltalande, och de långa, af omotiverade portaluppställningar afbrutna 45°:s sidopartierna ansluta sig just i följd af sin planläggning på ett allt annat än organiskt sätt till den, såsom naturligt är, i -form lagda hufvudmassan. Den vestliga fasaden prydes af en tempelfront, antydande en hufvudentré; någon ingång finnes emellertid icke alls åt detta håll. Banksalen har en öfverbyggnad af en lätt arkitektur, som synes oss mindre främmande för exempelvis en utställningsbyggnad än för ett bankhus. Ändfasaderna mot norr och söder äro i sin närvarande form icke tillfredsställande, likasom ej heller de båda stora tredelade

gatuportalerna,

som sammanbinda bankbyggnaden med riksdagshuset. En ändring så väl i proportionerandet som artikulationen af dessa sammanbindningsbyggnader, som tillkommit uteslutande af estetiska skäl, skulle utan tvifvel lätt leda till ett godt resultat.

Då vi fått oss anförtrodt det lika grannlaga som svåra uppdraget att granska och kritisera och dervid haft att påpeka de oegentligheter, som ännu vidlåda det stora byggnadsprojektet, har detta skett med lifligt erkännande så väl af de ovanligt stora svårigheter, som här mött arkitekten, som ock af det skarpsinne, som utvecklats för att söka öfvervinna desamma. Ehuru det icke egentligen tillhört vårt uppdrag, hafva vi under fortgången af granskningsarbetet dels experimenterat med modellen, i det vi låtit söndersåga den, borttaga några partier och tillsätta nya, dels gifvit herrar byggnadskomiterades arkitekt uppslag, dem vi trott kunna leda till förbättringar i ett eller annat afseende.

Dessa uppslag hafva i främsta rummet gält

i riksdagshuset:

entréanordningen mot Norrbro och deraf följande ändring af hufvudfasaden, trapparrangement, ingångarne till plenisalarne, de för allmän-

heten och referenter afsedda entréanordningarna till plenisalarnes läktare, midtkupolens omgestaltung, ändamålsenlig indelning af restaurationslokalerna och kanslirummen, indelningen af riksgäldskontoret och åtskilliga utskotts lokaler, bostadslägenheter etc., och

i riksbanksbyggnaden:

de raka flygelpartiernas ersättande af segmentformade, läggning och belysning af entréerna till vaxlingslokalen, fasadpartiet mot Mälarsidan samt ändring af gatuportalerna.

Då dessa uppslag redan delgifvits arkitekten och till en del visats i ritning pröfvade eller utförda, torde ett utförligare ordande om de af oss antydda ändringsförslagen här icke vara behöfligt.

Stockholm den 30 juni 1893.

F. G. A. Dahl.

Is. Gust. Clason.

C. Grundström.

III.

Till herrar fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret.

Sedan undertecknade den 4 sistlidne oktober erhållit förnyadt uppdrag att granska arkitekten A. Johanssons ritningar till riksdags- och riksbanksbyggnader att uppföras å Helgeandsholmen, få vi nu efter granskningens genomförande häröfver afgifva följande utlåtande.

De ändringar, som ritningsförslaget, med ledning af de vid vår förra granskning och äfven senare gifna uppslag och erinringar, underkastats, äro såväl för byggnadernas inre anordning som för det yttre af ganska genomgripande art, och visar förslaget nu enklare och klarare läggning af hufvudkommunikationslederna, bättre belysningsförhållanden och en mera lugn och värdig hållning i exteriören än hvad fallet var med de af oss förliden vår granskade ritningarna.

För att underlätta jemförelsen emellan det äldre förslaget och det nu föreliggande, vilja vi här beröra ändringsuppslagen och erinringarna i vår senaste skrifvelse i samma ordningsföljd, som de der förekomma, och dervid påpeka, i hvilken riktning ändringarna gått och hvad som genom deras genomförande vunnits.

Samma exemplar af byggnadsprogrammet, hvori af oss förra gången anteckningar rörande diverse lokalers storlek etc. gjordes, har äfven nu användts, och äro de senare anteckningarna till skilnad ifrån de föregående markerade med rödt.

Riksdagshuset.

En bland de viktigaste anmärkningarna, vi mot det förra förslaget framkastade, gälde hufvudentréen mot Norrbro och den stora, nästan två våningars höjd upptagande rampen. Denna senare är nu fullständigt aflägsnad och ersatt af en låg och bred trappa, ledande direkt till en hufvudvestibul. Önskvärdt vore, om till denna vestibul tillfördes något mera dager än den, som insläppes genom fönstret ofvan portarne; och kan sådant möjligen ske genom upptagande af stora, genombrutna, med gallerverk i brons eller jern intäckta fyllningar i de båda stora portarne.

Entréen från Drottninggatan är väl belyst.

Mot förbindelsen emellan de nämnda stora entréerna kunna delvis nu samma erinringar göras, som vi i vår föregående skrifvelse uttalade, nemligen att höjden på en del ställen är nog knapp för ernående af en monumental interiör, och att dagern är nog sparsam; detta är i synnerhet fallet vid utgreningen åt norr och söder af den från vestibulen vid Drottninggatan ledande trappan. Den lägsta höjden i den stora, genom hela byggnadens djup dragna, kommunikationsleden är för en fri blick i interiören besvärande liten — knappt så stor som höjden i ett anspråkslöst boningsrum.

De olägenheter, vi här påpekat beträffande belysningen och de delvis obetydliga höjderna i interiören, äro dock svåra att fullständigt öfvervinna, enär de förorsakats af nödvändigheten att starkt ekonomisera med utrymmet, som i annat fall ej blifvit tillräckligt för alla de i byggnadsprogrammet fordrade lokalerna.

Det stora, i byggnadens centrum belägna kupolrummet, som förr var ämnadt till gemensamt samtalsrum, men som dels genom sitt instängda läge, dels genom sin egenskap af genomgångsrum härtill var otjenligt, är nu apterad till trapphus, och utgöres i stället kamrarnes gemensamma samtalsrum af det stora, mot Norrbro i hufvudvåningen liggande galleri, som i det förra förslaget benämndes »kamrarnes foyerer» och var deladt i tvenne partier, skilda genom den i midtrisaliten 2 trappor upp lagda hufvudvestibulen. Fördelen af den sålunda gjorda ändringen i dispositionen är påtaglig.

Plenisalarne hafva samma storlek som i det föregående förslaget, d. v. s. äro något mindre än de i programmet fordrade; ingångarna nu bättre ordnade och ljusare. Statsrådets platser äro inrangerade bland de öfriga riksdagsmännens i stället för att, såsom flerstades är fallet, genom rigtning eller på annat sätt vara olika anordnade.

De till plenisalarnes åhörareläktare ledande trapporna hafva nu en jämförelsevis klar och redig läggning, men torde de ännu kunna något förbättras genom de öfversta svängstegens borttagande; läktarnes utrymme skulle dock genom den antydda ändringen komma att något minskas, likväl ej mera, än att programmets fordringar blefve tillgodosedda.

Hufvudfasaden mot Norrbro företer påtagliga och stora olikheter med den i det äldre förslaget visade. Genom den branta och för våra klimatiska förhållanden föga passande rampens aflägsnande har det blifvit nödvändigt att transformera hela midtpartiet, hvarvid den förut befintliga tempelfronten fått vika för en annan, af byggnadens inre anordning betingad artikulation. Likaså har den förra, runda, höga och i planutsträckningen obetydliga midtkupolen, som tillkommit för att insläppa ljus i byggnadens centrala delar, ersatts af en fyrkantig, bredare och lägre öfverbyggnad, bättre afpassad för sitt ändamål.

I sammanhang med omarbetningen af hufvudfasaden har hela exteriören omgestaltats, så att mera tilltalande proportioner uppstått i byggnadens hela massfördelning.

De båda åt Drottninggatan förlagda trapphusens afslutningar kvarstå och hafva samma storlek, men äro genombrutna i loggiaform, och torde de kunna motiveras genom den möjlighet de bereda till kommunikation med taket.

Vattentaket, som förut till större delen var plant och afsedt att utföras i s. k. holzement — ett ganska dyrt och hos oss dessutom föga pröfvadt material — har nu å hela byggnaden ersatts af lindrigt sluttande tak, ämnade att intäckas med plåt.

Riksbanksbyggnadens planfigur är nu afsevärdt olika, i det de mot strömmarne liggande sidopartierna lagts i bågform, mot att de i det förra förslaget voro rätliniga och lagda i 45°:s vinkel. Anslutningarna med hufvudbyggnadens massor hafva härigenom vunnit, både hvad beträffar planarrangementet och exteriörens gestaltning.

Mot den från vestibulen vid Drottninggatan upp till banksalen ledande hufvudtrappan kan i viss grad göras samma erinring, som häröfvan gjordes emot den i riksdagshuset från den vestra vestibulen ledande trappan, nemligen att höjden på ett ställe är nog knapp för en monumental interiör.

I det ena såväl som i det andra fallet är dock en ändring till

det bättre nära förbunden med uppoffring af lokaler, som torde blifva svåra att på annat håll återvinna.

De på ömse sidor om hufvudtrappan till den stora vexlingslokalen ledande entréerna äro nu förändrade till större ändamålsenlighet; önskvärdt hade dock varit, om åt korridorernas inre delar kunnat beredas något mera dager.

Bankbyggnadens yttre har i vissa större delar omarbetats till bättre öfverensstämmelse med dess inre. Så visa nu de båda ändfasaderna mot norr och söder likasom ock den vestra fasaden och de till denna sig anslutande sidopartierna en lugnare och allvarligare hållning.

För vattentaken å denna byggnad gäller hvad här ofvan sades om riksdagshusets tak.

De båda stora tredelade gatuportalerna, emot hvilka vi i vår senaste skrifvelse uttalade oss, hafva i sin nuvarande gestalt tilltalande proportioner och en kraftig arkitektur.

Då den i enlighet med arkitekten Johanssons förra förslag förfärdigade modellen endast i några delar ändrats till öfverensstämmelse med det senare, och modellen sålunda i sitt nuvarande skick icke ger någon säker norm för bedömande af det föreliggande förslaget, tro vi, att ett fullständigande af densamma är önskvärdt till ledning vid projektets vidare behandling.

Enär ritningarna, såsom föreliggande endast i eskissform, ej kunnat af oss särskildt granskas för utrönande af byggnadernas säkerhet mot eldfara, likasom vi nu ej heller kunnat taga hänsyn till de stadgar och bestämmelser, som utfärdats till efterrättelse vid uppförande af byggnader för folkförsamlingar, tro vi oss böra framhålla vigten af att vid de definitiva ritningarnas uppgörande en granskning äfven i dessa hänseenden kommer att ega rum.

Då de svårigheter, som varit förbundna med det ifrågavarande byggnadsproblemets lösning, varit mycket stora, beroende detta dels

af den invecklade uppgiftens beskaffenhet, dels af byggnadsplatsens läge, form och ringa utsträckning, måste billigtvis om det af oss här kritiserade förslaget gifvas det totalomdöme, att det i alla väsentliga delar väl uppfyller de i byggnadsprogrammet uppställda fordringarna såväl med afseende på de begärda lokalernas lägen, storlek och ändamålsenlighet som ock i afseende på en god och verkningsfull arkitektonisk behandling af byggnadernas såväl inre som yttre.

De oegentligheter, som ännu vidlåda förslaget och som vi här ofvan och i byggnadsprogrammet samt i vårt föregående yttrande berört, torde dels, vid ett fullständigare studium i större skala, kunna aflägnas genom fyndighet och skarpsinne, dels äro de mer eller mindre beroende af uppgiftens innebörd och byggnadsplatsens beskaffenhet och torde sålunda vara svåra att fullständigt öfvervinna.

Stockholm den 27 november 1893.

F. G. A. Dahl.

Is. Gust. Clason.

C. Grundström.

Till hvad sålunda yttrats, anser undertecknad följande böra fogas:

Hvad här ofvan sagts gäller byggnadskomplexen i och för sig. Från arkitektonisk synpunkt kan dock ett byggnadsförslag ej anses fullständigt bedömdt, om icke äfven dess förhållande till omgifningen skärskådats. I detta afseende synes det nu föreliggande förslaget bekräfta, hvad äfven alla föregående förslag visat, nemligen vanskligheten af att söka på den ifrågavarande platsen bringa en riksdagsbyggnad i ett riktigt förhållande till kongl. slottet.

Stockholm den 27 november 1893.

Is. Gust. Clason.

IV.

Då jag hyser åtskilliga betänkligheter mot vissa delar af riksdags-
husets östra fasad (mot Norrbro) sådan den nu är föreslagen, ber jag
att till protokollet få bifoga följande

särskilda mening.

Riksdagshuset på Helgeandsholmen bör få en sådan arkitektur,
att det å ena sidan ej blir en blott dependans till det kongl. slottet,
och bör således ej heller uppföras i samma stil som detta, men också
å den andra sidan ej heller i en sådan stil, att der uppstår en skärande
kontrast emellan de båda praktbyggnaderna. Detta är nu en grund-
sats, hvarom alla äro ense. Men den nu föreslagna östra fasaden af
riksdagshuset, hvilken kommer att presentera sig för åskådaren i ome-
delbart samband med den norra fasaden af slottet, synes mig komma
att mot denna uppväcka en verklig disharmoni! Orsaken dertill ligger,
enligt mitt förmenande, hufvudsakligen uti den använda långa grekiska
kolonnaden, hvilken här ej är på sin rätta plats.

Sådana långa grekiska kolonnader böra in alles användas med
mycken varsamhet under vår nordliga latitud, med hvars i allmänhet
mörka och tunga eller i bästa fall bleka himmel de harmoniera mycket
mindre än med det djupblåa och klara himlahvalfvet i deras rätta hem-
land. Att sådana kolonnader i alla fall förekomma på många ställen
i mellersta och norra Europa, såsom vid Louvren i Paris, vid Stülers
museum i Berlin med flera orter, jäfvar knappast denna min uppfatt-
ning, huru ryktbara dessa byggnader än äro. Man må dessutom med-
gifva, att nämnda båda kolonnader äro vida bättre motiverade, hvar på
sitt ställe, än hvad fallet blefve med deras svagare efterbildning å vårt

riksdagshus. Först hafva de icke inom samma synvinkel en annan monumental byggnad af öfvervägande betydelse, hvarpå afseende måst göras och med hvilken jemförelse ej kan undvikas. Vidare äro de i och för sig berättigade, såsom egande bakom sig en öppen portik, hvars plafond de uppbära, och äro sålunda organiskt förenade med sjelfva byggnaden, hvilket ej är fallet med pelarraden på vårt riksdagshus. Och i alla fall kan jag ej erkänna, att de nämnda praktbyggnaderna, huru berömda de än äro, ingifva åskådaren den odelade estetiska njutning, som man erfar vid betraktandet af en ren grekisk tempelfasad. Skälet härtill torde vara, att, der sådana långa grekiska kolonnader användas, hafva de anspråk på att utgöra byggnadens hufvudmoment och att såsom sådant beherska det hela, såväl hvad angår byggnadens proportioner som dess detaljer, så att det helas mål blir att framställa ett arkitektoniskt helgjutet mästerstycke. Men detta låter sig sällan göra vid våra, för vissa bestämda praktiska behof uppförda palatser.

Om jag således redan från början har betänkligheter af principiel art mot användande af fristående kolonnader å stora delar af fasader, så har jag sådana särskildt mot det sätt, hvarpå kolonnerna här blifvit använda.

Å nu framlagda förslag har östra fasaden halfpelare på midtel partiet, äfvensom å de något framspringande hörnpartierna, men deremot fristående kolonner på de emellan midteln och hörnpartierna ligande indragna delarne. Detta synes mig vara just motsatsen mot hvad som borde vara förhållandet. De mera framstående partierna, midteln och hörnstyckena, af en stor byggnad äro också de, som böra erhålla den praktfullaste arkitekturen, och det synes mig därför att, då man vill ornera fasaden med kolonner, borde just de sistnämnda erhålla fristående sådana, under det att mellanpartierna, såsom mera tillbakadragna och anspråkslösare, erhöle endast halfkolonner. Så har man ock gått till väga med det nya parlamentshuset i Berlin. Visserligen är detta en vida mera storartad praktbyggnad, med hvilken vårt riksdagshus ej kan täfla och hvars fasad är $1\frac{1}{2}$ gånger så lång som det blifvande riksdagshusets på Helgeandsholmen, men principen är tillämplig äfven på detta, lika väl som det förra.

Mot dessa nu föreslagna fristående kolonner på mellanstyckena må vidare invändas, att de sakna ett fullgodt motiv, då de ej hafva någon portik bakom sig och således ej äro utvuxna ur sjelfva konstruktionen, utan sakna det organiska sambandet med sjelfva byggnaden. De göra ett intryck, som om de vore ditsatta endast för prydnadens skull, men i sjelfva verket vore alldeles öfverflödiga! Men ett sådant

intryck bör undvikas, och om äfven den stora allmänheten ej kan klargöra sitt omdöme, så undgår den dock ej att mottaga intryck såsom af något ej fullt motiveradt i anordningarna. Detta otillfredsställande intryck ökas derigenom, att kolonnerna äro uppställda på ett högt soubassement och att detta är genombrutet af två rader fönsteröppningar. Stora och tunga fristående pelare fordra ett klippfast underlag att hvila på, och der detta underlag ej utgöres af fast mark eller klippgrund, bör undermuren göra intryck af solid fasthet. Då denna undermur således måste representera så stor styrka och bärighet som möjligt, bör den, om den höjer sig öfver jordytan, ej synas försvagad genom många öppningar.

En rad måttligt stora fönster eller kraftiga hvalfbågar kan ännu stundom medgifvas, utan att grundmuren förlorar något väsentligt af sin apparenta styrka, och antyder då, att under pelarbyggnaden finnes en fast hvalfbyggnad, som förmår uppbära den betydliga tyngden. Men då två rader fönster förekomma eller ej kunna undvikas, är det angeläget att så anordna marken framför, genom en glacis eller genom uppgående ramper, att den undre fönsterraden undanskymmes vid betraktande på lagom afstånd framifrån. Eljest får man det intrycket, att kolonnaden hvilar på ett derunder beläget boningshus, hvilket ej ingifver tanken på den behöfliga massiva fastheten. Men här låter sig ett sådant undanskymmande af den nedre fönsterraden ej göra, då byggnadens hufvudingång leder in i bottenvåningen, utan ramp eller yttertrappa.

Denna hufvudingångens inledande genom bottenvåningen har äfven haft till följd, att den måst afbryta det massiva soubassementet och gör en öppning deruti, som för ögat ytterligare försvagar detsamma och verkar störande. Genom det betydliga afståndet, hela 30 fot, som fordras för stora portens placering, emellan de båda mellersta pelarne i midtelpartiet, jemte nyssnämnda öppning i soubassementet, förlorar midtelpartiets arkitektur sitt sammanhang, och detta återvinnes ej genom det högt upp anbragta entablementet, som skall sammanhålla ej endast båda sidodelarnes (half-) pelare, utan ock derjemte de skilda delarne af soubassementet.

Vidare anmärkes, att gafvelröstena öfver fönsterna emellan kolonnerna och de öfver dem anbragta hvalfbågarne ej passa tillsammans med de grekiska kolonnernas enkla former. De smaka snarare en bit rococo, som här ej torde vara på sin rätta plats.

Såsom allmän regel i byggnader med arkitektoniska anspråk gäller, att hörnpartierna återgifvas i samma stil å sidofasaderna som

å hufvudfasaden. Men här hafva hörnen, ganska riktigt, en förstärkning å framsidan, men på sidofasaderna saknas alldeles dess motsvarande del. Det ser helt tomt ut! I det stället hafva dessa sidofasader ett enkelt framsprång på midteln, hvilket kunnat undvaras, om hörnen blifvit regelrätt anordnade.

I november 1893.

B. Abr. Leijonhufvud.

V.

Till riksdagshuskomitén.

Då undertecknade blifvit satta i tillfälle att taga del af de skriftligt affattade anmärkningar, som af generalen friherre B. Abr. Leijonhufvud framstälts särskildt mot det yttre af det af oss nu senast granskade förslaget till riksdags- och riksbanksbyggnader å Helgeandsholmen, anse vi oss med anledning deraf böra meddela följande.

Utan tvifvel är general Leijonhufvuds observation angående kolonnaderna å riksdagsbyggnadens östra fasad, att »de göra ett intryck, som om de vore ditsatta endast för prydnads skull», fullkomligt riktig, och är det endast denna deras egenskap af prydnad, som å detta ställe göra dem berättigade; ty någon konstruktiv nödvändighet har icke framtingat dem. Det är icke ens något hos den ifrågavarande byggnaden sjelf inneboende prydnadsbehof, som framkallat dem, utan är det byggnadens ogynsamma närhet till kongl. slottets norra fasad, som tvingar till dylika anordningar och i uppbyggnaden och dess sirande lika väl som i grundplanen hindrar byggnaden att få fullkomligt fritt utveckla sig efter sitt kynne och ändamål.

Huru vida man kan uppställa som regel, gällande för alla fall, att en fasad, hvars midt- och ändpartier blifvit upplösta i kolonnställningar, är riktigare än en fasad, hvars mellan midt- och ändpartierna liggande sidopartier upplösts i kolonnställningar, torde vara ovisst. Det ena sättet lika väl som det andra ger åt fasaden sin bestämda rytm, och är i allmänhet byggnadens plan afgörande för hvilketdera af de båda sätten kan komma i fråga. Så äfven här.

På grund af riksdagsbyggnadens läge och storlek i förhållande till slottet samt på grund af dess egen koncentrerade form — jemnhög rektangel utan mera framspringande flyglar eller partier (en följd åter af byggnadsplatsens inskränkthet) — hafva de olika författarne till de hittills framkomna projekten med mer eller mindre konstlade medel sökt dölja eller afhjelpa platsens olägenheter. Den i arkitekten Johanssons näst föregående förslag framför byggnadens östra fasad anordnade *rampen* var t. ex. uppenbart afsedd att söka gifva intrycket af att byggnaden var belägen å en nivå något öfver den omgifvande marken, mera i jemnhöjd med slottets, ett intryck, som den endast kunde gifva den midt framför byggnaden stående betraktaren.

Alldeles frånsedt de olägenheter, denna ramp medförde i det inre af byggnaden, samt de anmärkningar ur rent praktisk synpunkt, vi vid ett föregående tillfälle haft anledning göra, torde det kunna ifrågasättas, huru vida det, estetiskt sedt, vore lyckligt att strax intill den väldiga rampen framför norra slottsfasaden söka anordna en mindre dylik, hvilken på grund af sina dimensioner antagligen skulle komma att göra intryck af »vilja men icke kunna».

För behandlingen af riksdagshusets hufvudfasad böra icke väljas, synes oss, liknande medel med de å slottets norra fasad förekommande.

Hade t. ex. denna varit upplöst i kolonnställningar, torde dylika bort undvikas å riksdagshuset; och tvärtom, när nu slottsfasaden är hel och obruten, torde en så kraftig artikulering som möjligt af riksdagshusets fasad vara det fördelaktigaste. — Det är icke därför absolut nödvändigt att för riksdagsbyggnaden använda en annan *stil* än slottets.

Det nu föreliggande projektet är också, i likhet med dess fleste föregångare, utarbetadt i *samma* stil som slottet, nemligen *senrenässans*; och torde, om man öfver hufvud anser att byggnaden bör hållas i någon bestämd historisk stil, denna egna sig väl för ifrågavarande byggnad.

En egenhet för senrenässansen och barocken är just, att i båda dessa stilar mer än i någon annan kolonnen frångämits sin naturliga funktion såsom arbetande stöd och användts uteslutande såsom prydnad. Man må kalla detta en oegentlighet, men nekas kan emellertid icke, att en lyckligt anbragt och proportionerad kolonnad, låt vara utan tvingande praktiska skäl för sin tillvaro, smeker vårt öga. Till den behöfliga artikuleringen af riksdagshuset torde alltså, synes oss, icke lämpligare arkitekturmotiv kunnat väljas än upplösning af fasaden på ena eller andra sättet förmedelst kolonnställningar, då utrymmet icke medgifver flyglar eller starkt framspringande partier.

Med rampens borttagande och den härigenom vunna större ändamålsenligheten i det inre har det blifvit nödvändigt att förflytta kolonnaderna från midt- och ändpartierna till de mellan dem liggande sidopartierna, emedan den stora porten kräfver sådan bredd, att någon kolonnställning å midtpartiet icke med fördel kan anordnas. Att dessa kolonnader antagligen icke komma att »ingifva åskådaren den odelade estetiska njutning, som man erfar vid betraktandet af en ren grekisk tempelfasad» — är ty värr ett öde, som de dela med de allra flesta sedan Greklands blomstringstid uppförda kolonnprydda byggnader. — Man undviker ock härigenom samma uppställning å kolonnaden som å det närliggande arffurstens palats.

Oaktadt förhållandet mellan kolonnställningens och soubassementets höjd i det föreliggande förslaget icke kan kallas ofördelaktigt och genom fönstrens placering under enterkolonnementerna intrycket af full stabilitet på intet vis störes, kan dock icke nekas, att bättre hade varit, om soubassementet blott innehållit en våning (hvarigenom äfven den fördel vunnits, att plenisalarne kommit endast en trappa upp). Byggnadsplatsens begränsning har emellertid härför lagt oöfverstigliga hinder; och den i ett föregående projekt använda rampen, som äfven hade till ändamål att söka dölja den nedersta soubassementsvåningen, förmådde dock icke detta, annat än då byggnaden betraktades rätt framifrån (och icke ens då annat än på en del af byggnaden), således icke t. ex. från Gustaf Adolfs torg.

Med afseende på gafvelröstena öfver fönstren och de öfver dem mellan kolonnerna anbragta hvalfbågarne äro de, liksom kolonnaderna framför dem, ett icke ovanligt senrenässansmotiv.

Huru vida ett på framsidan markeradt hörnparti äfven på sidofasaden skall markeras, beror i första hand på planen, om der i det inre verkligen finnes något hufvudsakligt rum att markera, och af passande dimension. Faran i föreliggande fall att för starkt markera

hörnet både i hufvud- och sidofasad ligger i den benägenhet, en sådan anordning har att medföra uppbyggnader å taket. Såsom exempel på en framstående monumental byggnad med å hufvudfasad men icke å sidofasad markerade ändpartier må anföras riksdagshuset i Wien.

Sammanfatta vi det nu sagda, framgår såsom vår åsigt:

att en kraftig artikulering af riksdagsbyggnadens fasad är nödvändig på grund af dess läge i förhållande till kongl. slottet;

att på grund af byggnadsplatsens knapphet intet bättre medel härtill förefinnes än kolonnader;

att i det senast utarbetade förslaget kolonnadernas naturliga plats är framför sidopartierna mellan midt- och ändpartierna, hvilka senare under sådana omständigheter måste hållas mindre sönderdelade, men icke dess mindre rikt dekorerade, åtminstone hvad midtpartiet angår: kolonnaderna på så vis anordnade markera äfven byggnadens viktigaste rum, plenisalarne;

att kolonnadernas underbyggnad icke verkar svag, men att det varit lyckligare, om utrymmet medgifvit, att den kunnat inskränkas till blott en våning;

att kolonnställning och fönsteromfattningar tillhöra samma stil;

att markering af sidofasadernas ändpartier i likhet med hufvudfasadens icke med nödvändighet måste ega rum å monumental byggnad.

Stockholm den 4 januari 1894.

F. G. A. Dahl.

C. Grundström.

Is. Gust. Clason.